

שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן כה פרק ד

פרק ד א, הבחנת קביעת המות בזה"ו, וביאור דברי הרמ"א באו"ח סי' ש"ל ב, חיות האדם אם קשור בלב או במוח. על מה שקבעתי בספרי שו"ת צ"א ח"ט סי' מ"ו יסודות ע"ד שו"ת חתם סופר חיו"ד סי' של"ה שקביעת מיתה באדם נקבעת בהפסק הנשימה, וכלשונו של הח"ס שם כי כלל הוא לכל המתים שזהו שיעור המקובל בידנו מאז היתה עדת ה' לגוי קדוש וכל הרוחות שבעולם לא יזיונו ממקום תורתנו הקדושה. העיר ע"ז רב מפורסם מדברי הרמ"א באו"ח סי' ש"ל סעי' ה' שפסק שאין חותכין בטנה של מעוברת שמתה להוציא את הולד אפי' בחול משום דאין בקיאים במיתת האם בקרוב כל כך שאפשר לולד לחיות, משמע מזה שלא רצה הרמ"א לסמוך על הפסק הנשימה לדון את האם כמתה ולהתיר הניתוח עליה. ולענ"ד אין בזה כדי השב כלל, וכאשר נבאר בע"ה. (א) והנה ראשית אין לומר בזה כהך לישנא שלא רצה הרמ"א לסמוך על הפסק הנשימה לדון את האם כמתה, אלא יש לומר בזה לכל היותר שסובר הרמ"א שאין אנו בקיאים מהו הנקרא הפסקת הנשימה, ואולי מה שאנו קוראים בדרך כלל הפסקת הנשימה נקרא עדנה רק עילוף, כי חוץ מה שגמ' מפורשת היא ביומא והלכה פסוקה היא ברמב"ם ושו"ע באין חולק הפסקת הרגשת חיות בחוטם, שהוא הפסק הנשימה, הוא הקובע המות, כדהבאנו בספרנו שם, הרי גם דין זה גופיה של היושבת על המשבר ומתה וכו' גמרא מפורשת היא בערכין ד' ז' ע"א דאיתא: א"ר נחמן אמר שמואל האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת מביאין סכין ומקרעים את כריסה ומוציאין את הולד. וכך נפסק ברמב"ם בפ"ב מה' שבת הט"ו, ובהוסיפו הסבר, דקורעין את כריסה ומוציאין את הולד שמא ימצא חי שפסק נפשות דוחה את השבת ואפי' לזה שאין חזקתו חי, ולא חשש הרמב"ם כלל לספק נפשות של האשה שאולי אין אנו בקיאים כ"כ בקביעת מותה. וכזהו הוא הנפסק בכאן גם בטור ובב"י. ובע"כ מוכח מזה איפוא שהרמ"א, אם חשש בזה, חשש רק לאולי אין אנו בקיאים עוד בזה"ו בזה מהו הנקרא הפסק נשימה, כי הרי אינו יכול לחלוק על כל הנ"ז. ויעוין בירוש' פ"ח דיומא ה"ה דאיתא שם (לפי פי' גי' הפ"מ) דטעמא דמ"ד דבדקין עד טבורו, ולא מספיק עד חוטמו, דהוא בהוא דהוה ובין דכשממשמשין בו ואינו נרגש בחוטמו בודקין אותו עד טיבורו שאפשר שעוד ירגישו בו חיות, ע"ש. הרי שיש מציאות שלא נרגש בבדיקת חוטמו, ויש למשמש ולבדוק גם בטבור, ואע"פ שלהלכה לא פסקינן כן, אבל בבדיקת מוחה ורגיל בכך בודאי צרכינן, ולכן חשש הרמ"א לאולי לא יחזרו אחרי זה, ושמא רק נתעלפה ואם יחתכוה ימיתוה. בדומה להאמור כותב הח"ס שם להשיב על אלה שרצו להביא ראי' דלא בקיאינן בשיעור מיתה עד שיוולדו סימני עיכול מדברי הגמ' בנדה ד' ס"ט ע"ב דאמרין גזירה שמא נתעלפו, ודוחה זה בתוקף, וכותב דהאמת יורה דרכו כי כמה שעות או אפי' יום ויומים קודם החלט מיתתו עפ"י בקיאים המבינים סי' מיתה כמו אנשי החברה המתעסקים עם מתים בזמנינו, קודם לזה כבר בטלו חושיותיו והרגשתו ומוטל כאבן דומם בעילוף הסמוך למיתה והמתעסקים עומדים עליו ומצפים רגע יציאת הנפש עפ"י קבלתם שבידם והוא הרגש כל שהוא בנשימה ודפיקה ידועה, אבל לכל ההמונים אין הפרש בין צורתו ושכבו קודם יציאת הנשימה ובין כמה שעות אח"כ עד התחלת סי' עיכול וכו' על כן טמאו (בזב וזבה וכו') את הכל עד שנוולדו בו סי' עיכול, ובעכו"ם שאינו מטמא מחיים אז מיד שהמבינים אמרו שבטלה נשימתו הקלה האחרונה אז מטהרין הכלי מסמא מיד עיי"ש. וא"כ ה"ה יש לומר דבכזאת היתה גם חששת הרמ"א לאולי יטעו בעילוף הסמוך למיתה, ובההרגש הכל שהוא בנשימה ודפיקה הידועה, לכן סמך ידיו על המנהג שהתפשט בזה"ו להיות בזה בשב ואל תעשה אפילו בימות החול. (ב) הא חזא. ושנית, דברי הרמ"א אמורים, על בקיאות הבחנת מות לזמן קצר מהפסקת הנשימה עד זמן שהעובר יכול עוד לשאוב חיות, דמאז והלאה ברור כבר שהולד ג"כ מת, ודבר זה אנו למדים מלשונו של הרמ"א שכותב דאין אנו בקיאים בקירוב כל כך שאפשר לולד לחיות והיינו כדמבאר המג"א בסקי"א דאדהכי והכי מיית הולד, וביותר אנו למדין זאת מדברי התוספת שבת וכן הפרמ"ג שם שמוסיפין הסבר וכותבין וז"ל: וא"ל דאכלי ניהוש דלמא נתעלפה עד עתה ועכשיו הוא שמתה והולד עדיין חי, י"ל דכיון דרואין שמתה מסתמא כבר מתה מתחלה ותו לא אפשר לולד לחיות עד הנה ע"ש, הרי דהחשש הוא רק על זמן קצר זה ותו לא, ולא עוד אלא דאם בזמן הקצר הזה לא נתעוררה אנו אומרים דהוברר הדבר למפרע דכבר מתה מתחלה מהרגע הראשון שהבחינה בהפסקת הנשימה. (ג) שלישית. ראה זה דעל דברי רמ"א אלה כבר רצו מכבר המשכילים להתלות בו להתיר, או לחייב, הלנת המתים, ובספר שו"ת ישמח לב חיו"ד סי' ט' (שציטטתיו גם בספרי שם) דחה דבריהם בשתי ידיים ובטוטו"ד, הן מעצמיותה של זאת ההלכה, והן בהבנת דברי הרמ"א, וממנו נקח להשיב גם לנידוננו. מעצמיותה של ההלכה, הוא משיב וכותב וז"ל: ואחד הרואה כי אדרבא מדין זה יש מקום לסתור כל מחשבת החושבים, שהרי מצינו כל הפוס' ז"ל פסקו להא דר"נ אמר שמואל בערכין ד"ז = דף ז' =, וכמו"ש הר"מ והטור ומרן, ואי יש לחוש לשמא נתעלפה איך ממיתין אותה בידים, אלא ודאי חששא רחוקה היא ולמיעוטא דמיעוטא לא חיישינן, והטעם שאין נוהגין כן בזה"ו הוא משום דצריך

בזה תנאי שיהא ידוע שכלו לו חדשיו כמ"ש המג"א סק"א וזה רחוק המציאות בזה"ז שנדע אם כלו לו חדשיו או לא, וע"כ לא נהגינו אפ"י בחול, וכ"כ המור וקציעה דפשוט דמיירי שכלו לו חדשיו, ע"כ. ובהבנת עצם דברי הרמ"א, ג"כ משיב שם וכותב, דאפילו לדעת הרמ"א ברור שכוונתו רק שאין אנו בקיאים כ"כ לדעת דכדוכה אחרונה של מות עד כדי לפתוח בטנה תיכף ומיד ובאותו רגע קודם שימות הולד, ובהכרח כיון שאין אנו בקיאים כ"כ צריך להשהותו להמת חצי שעה או שעה שלימה למרבה, וביולדת בשיעור כזה ודאי מת הולד אחר שנעקר ממקומו ולא יצא לאויר העולם, ומדויקים דברי הרמ"א במאד מאד שכותב בזה הלשון: שאין בקיאים במיתת האם בקרוב כל כך שאפשר לולד לחיות עיי"ש. הרי לנו עדות מסייעת מחוורת ומבוררת הן במ"ש להוכיח מעצם ההלכה הזאת, והן במ"ש בהבנת דברי הרמ"א, באופן שיוצא דאדרבה ממקום שבאו להקשות ולסתור משם גופיה ישנה הוכחה ובנין נוסף למה שהעלנו שנשימת - החוטם הוא הקובע באדם אם חי הוא או מת, ומובן, כפי שהדגשנו בספרנו שם, שזהו הכל כשכבר מוטל כאבן דומם ואין בו שום דפיקה, לאפוקי, כשרואים עוד איזה דפיקה או תנועה אחרת באברי הגוף שאזי צריכים כבר לחוש שאולי הוא יוצא מן הכלל, ולא סמכינן תו אבדיקת חוטם אי משום דאיתרע גופא לפנינו כדהבאנו שם בשם המהרש"ם, ואי משום דזה הוכחה שלא נוכל בגוף הזה להבחין היטב ההרגש כל שהוא בנשימת החוטם. וזה הרי גם זאת כתבנו בספרנו. שם, שנקבע המנהג לשהות לאחר מיכן עד שיורידו אותו מהמטה וישכיבוה על הארץ כעשרים רגע ועד חצי שעה כיעו"ש. (ד) ועוד בה רביעיה. דאם היעב"ץ במור וקציעה כותב לחלוק על הרמ"א, כפי שמרמז בקצרה הספר ישמח לב שם, וכפי שראיתי בגוף דברי המור וקציעה שכותב שאין אנו צריכים לדחוק של הד"מ ובהגה בשו"ע, אלא דלא שכיח כה"ג שבעל ופירש עד שיהא ידוע שכלו לו חדשיו, ולא שייך לומר דאין נוהגין ע"ש. הרי מצאתי בספר כורת הברית בסי' ש"ל ס"ק ט"ו שכותב לומר שגם הרמ"א גופיה לא כוון לחלוק על המחבר, ודאי לא לה ממה שכותב הרמ"א בלשון ומה שאין נוהגין כן ואינו כותב בלשון וי"א שאסור לחתוך וכן נוהגין, דנראה מזה שאינו חולק על המחבר, ובא בדבריו רק לתת קצת טעם ליישוב המנהג עיי"ש, ודבריו מסתברים. (ה) באופן שדברי חז"ל, וכפי שקבע בזה מסמרות הגאון הח"ס ז"ל, נאמרים באמת ובצדק שהכל תלוי בעיקר בחוטם, ואין לזוז מזה זיו כל שהוא, ואם כי לפי הבדיקות החדישות כהיום הזה מוצאים עוד חיות, ומשיבים עיי"ז בכמה פעמים לתחיה גם אחרי שנראה היה שכבר נפסקה נשימת החוטם, אין זה כי אם שמתברר שהקביעה לא היתה מדויקת ולא הרגישו מתחילה ההרגש כל שהו, אלא היה דומם רק בעילוף הסמוך למיתה. אבל בדרך כלל אין לו לרופא ולמומחה אלא כפי שעיניו רואות, ואם בידו לעשות נסיונות נוספות אם באולי ימצא עוד חיות בודאי שעליו החיוב לעשות כן, אבל הקביעה העקרונית בזה אין לנו אלא דברי התורה ולקבלת אבותינו וכל המהרהר מהרהר אחר השכינה, וכדכותב הח"ס שם, ואם לפעמים ריק הוא הרי החסרון הוא ממנו שלא נתנו לב לשמוע הדק היטב, וד"ל. (ו) ולדבריו הנמרצים של החתם סופר שם, שכל הרוחות שבעולם אם ימצאו חפניהם רוח לא יזיונו בזה ממקום תורתנו הקדושה, אוסוף בזה סעד חשוב במה שמצינו שכותב בכיוצא בזה דברי נגידים, דברים הקשים כגידים, בשו"ת ריב"ש סי' תמ"ז, הוא עומד שם ג"כ בתוקף כי דברי רופאים לא יכולים לשנות בעפ"י ידיעתם בחכמת הרפואה ממה שקבעו חז"ל, ומדי דברו שם בדיני טריפות הוא כותב וז"ל: ובדבר השאלה ידע האדון שאין לנו לדון בדיני תורות ומצותיה ע"פ חכמי הטבע והרפ"ו שאם נאמין לדבריהם אין תורה מן השמים חלילה כי כן הניחו הם במופתיהם הכוזבים, ואם תדין בדיני הטריות ע"פ חכמי הרפואה שרר הרבה תטול מן הקצבים כי באמת יהפכו רובם ממות לחיים ומחיים למות ויחליפו חי במת וכו', ואנחנו על חז"ל נסמוך אפילו יאמרו לנו על ימין שהוא שמאל שהם קבלו האמת ופרושי המצוה איש מפי איש עד משרע"ה =משה רבינו עליו השלום=, לא נאמין אל חכמי היוונים והישמעאלים שלא דברו רק מסברתם וע"פ איזה נסיון מבלי שישגיחו על כמה ספיקות יפלו בנסיון וכו' עיי"ש, והדברים מדברים בעדם ומלמדים אותנו בינה להבין קושט אמרי אמת הן מבחינת אמונתנו שהכתוב בחז"ל בענינים אלו מקובלים איש מפי איש עד משרע"ה, וכדכתב מזה גם הח"ס שם, והן מבחינת הנחותיהם של הרופאים וחכמי הטבע בכגון ענינים כאלה שרק חציבת בורות נשברים המה שלא יכילו מי - החכמה האמיתית, מהנחות שמניחים להם עפ"י סברות בדויות ועפ"י איזה נסיון מבלי להביט על הספיקות שנשאר עוד מסביב לו, ואשר בסופו של דבר באים לאחר זמן מה חכמיהם בעצמם וסותרים אותם ונאחזים בסברא הפוכה מן הקצה אל הקצה, וחוזר חלילה, במשך הדורות, כידוע, וכדמצינו שכותב בדומה לזה גם הכרתי ופלתי בסי' מ' סק"ד וז"ל: ומה בכך שמכחיש חוקות הטבע וכי עיי"כ יצא חורבה כמו שיש לחוש אם נכחיש כללית התורה בטרפה אינה חיה וכדומה, ובפרט יסודות חכמי טבע בנוי עפ"י נסיון, היום היתה הסכמה כך, וכאשר באו אנשים שראו ההיפוך אף הם נזורו אחר מהסכמתם ועשו כלל אחר וכן תמיד עד כי עכשיו עיי"נסיון בזה נסוגו אחר ממש מכל הנחת גלילות ארסטו/ אריסטו/ וכדומה יבחרו הנחת ויסודות חדשים, עיי"ש. וגם כהיום הזה אנו רואים בכזאת בעניני רפואה שדבר אשר לפני כמה שנים אימצו אותו כתרופה ומרפא שאין כמהו,

מחזיקים אותו כהיום הזה כחוסר ישע ועוד כדבר המזיק, והרופאים לא מסתירים מלומר ומלאשר שיתכן שגם מה שמחזיקים כהיום הזה לתרופת פלא או להנחה רפואית שאין להרהר אחריה, כעבור כמה שנים, לפי המבחנים החדשים יסתרו ויבטלו גם זאת, ויקבעו תרופות והנחות מנוגדות, ואיך איפשר איפוא להעלות על הדעת אף לרגע לסטות מהמקובל אצלנו מדור דור עפ"י התורה הכתובה והמסורה בגלל הנחות ומופתים כאלה שממציאים חכמי רפואה מתקופה/מתקופה/ לתקופה. וכאמור, גם אם יראו עפ"י ההנחה הטבעית כאמיתיים שאין להרהר אחריהם ג"כ אין בהם כלל וכלל בכדי לסתור את אשר קבעו לנו חז"ל הקדושים ברוח ד' אשר עליהם, ודי בזה. (ז) ובוזה נברר מה שישנם שטועים לחשוב שבדיקת החוטם מראה על הפסקת פעולת המוח, ורוצים לקבוע עי"כ שהחיות תלוי במוח, וכמו"כ כפי הנשמע נוטים באמת לכך כמה מרופאי זמנינו לקבוע בכזאת שעיקר החיות תלוי במוח, ובאמת הוא טעות גמור, וזה נגד מה שקבעו לנו חז"ל, וכמה חללים מפילה קביעה כזאת, שכמוה כפי מה שקוראי' היום מות - קליני, דכידוע פעולת המוח נפסקת הרבה קודם לפני פסיקת פעולת הלב, ובהרבה מקרים עולה בידי הרופאים להחזיר פעולת הלב ועם זה חיות הגוף אבל אינה עולה בידם להחזיר פעולת המוח, והאדם יכול עוד לחיות במצב זה הרבה זמן, וא"כ אם נלך אחרי הפסקת פעולת המוח ויקבעו עפ"י"ז מות האדם, וישתמשו בלבו וכדומה, יצא שממש הורגים נפשות, וזהו הדברים מה שעושים כהיום הזה כמה מהרופאים בעולם כדי לעשות להם/ להם/ שם בהשתלת - לבבות, ויש להרעיש על זה עולמות ולהכריז על כאלה כרוצחי בני אדם. ולאמיתו של דבר בדיקת החוטם אינם מראה על הפסקת פעולת המוח כי אם על הפסקת פעולת הלב. וכטעות הנ"ז לחשוב שבדיקת החוטם מראה על הפסקת פעולת המוח מצינו שכבר טעה השואל בשו"ת חכם צבי סי' ע"ז, שהבאתיו בספרי שם, ורצה להוכיח מההיא דיומא דאיתא דבדוק עד חוטמו, דמבואר מזה דאפשר לחיות בלא לב דעיקר חיותא היא נשמת רוח באפיו. והגאון חכם צבי משיב לו ע"ז בתוקף, דהראיה הזאת היא דחוויה מעיקרא ומבוארת הביטול, ואדרבא ממנו ראייה שהכל תלוי בלב, כי רש"י ז"ל דייק וכתב וז"ל דמר אמר בלב יש להבחין אם יש בו חיות שנשמתו דופקת שם ומר אמר עד חוטמו דזימנין דאין חיות ניכר בלבו וניכר בחוטמו, הרי הסכים רש"י ז"ל שהנשמה משכנה בלב אלא דלפעמים אף שהנשמה עדיין תוך הלב אין הדפיקה ניכרת בלבו, ר"ל מבחוץ על החוזה, כיון שהדפיקה חלושה היא מבפנים, אבל הנשימה היוצאה מן הלב דרך הריאה היא ניכרת כל עוד שהלב חי, ודבר זה ברור מאד שאין נשימה אלא כשיש חיות בלב שממנו ולצרכו היא הנשימה וכו' ודרך החוטם יוצא האויר החם מן הלב ונכנס בו אויר קר לקרר הלב, ואם אין לב אין נשימה, יעו"ש מה שמאריך בזה בהוכחות ומביא גם מס' שער השמים שכותב שרופא גדול מן הראשונים היה בודק אותות מזג הלב בנשימה עפ"ש/עיי"ש/. ואין כל חדש תחת השמש וכבר היה לעולמים שהיו כמה מגדולי החכמה שנטו לחשוב בכזאת שהחיות תלוי במוח, אך גדולים יותר באו וסתרו מחשבותיהם אלה, וכפי שכותב גם מזה בשו"ת חכם צבי שם, דהחכם השואל העתיק לו בדבריו מס' שערי שמים [השם הגדולים כותב שמחברו של הספר הוא אביו של הרלב"ג] שכתב ששורש התנועה היא מן המוח ולא מן הלב, והחכם צבי משיב לו ע"ז וז"ל: דע שמ"ש בס' שערי שמים בענין זה הוא דעת גאליניוס שר"י אבל אריסטוטילס שר"י הוא סובר שהכל תלוי בלב, ודעת הרמב"ם ז"ל כדעת אריסטו' כידוע וכמבואר בס' המורה. יתר על כן מוסיף הח"צ וכותב: ואף הסובר שהתנועה היא במוח, מודה הוא שאין החיות תלויה אלא בלב כי בזה לא נחלק אדם מעולם, ומשנתנו היא אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו, וכן בהמה וחיה אינן מטמאים עד שתצא נפשם, הותזו ראשיהם אע"פ שמפרכסים טמאים וכו', אמנם יקרא מת אע"פ שהוא מפרנס וכו' אע"כ תנועה לחוד וחי לחוד, ה"ה בניטל הלב אף שהוא מת ומטמא באהל באדם ובבהמה נבלה אפשר לו לרוץ ולהתנועע וזהו הפירכוס השנוי באהלות, אבל עכ"ז מת הוא ולא חי, והחילוף שבין מתנעע ומפרנס - לחי הוא מבואר לכל איש חי, ע"כ, עיי"ש. יתר על כן ראיתי בספר האמונות והדעות לרס"ג ז"ל מאמר ו' סופ"ג [והסב תשומת לבי לדברי רס"ג אלה ידידי הרה"ג ר"י קפאח שליט"א] שאחרי שמתלבט בחקירה על מקום משכנה של הנפש כותב וז"ל: ואחר כן התבאר לי כי משכנה בלב מבני אדם, וכאשר הוא גלוי כי הגידים אשר נותנים לגוף החוש והתנועה צמיחתם כלם מן הלב, ועם שאני מוצא הסעיפים הגדולים אין מוצאים מן הלב, אך צמיחתם מן המוח, וידעתי כי הסעיפים אינם לנפש, אבל המה מיתרים לגוף וקשרים, ולזה מחבר הכתוב תמיד הלב והנפש, כאמרו בכל לבבכם ובכל נפשכם, בכל לבבך ובכל נפשך, והדומה לזה עכ"ל ע"ש. ומזה סיוע גדול גם למ"ש עוד הח"צ שם לפני כן (בראש הסימן) כי משכן רוח החיוני הוא בלב אליבא דכו"ע, והאברים אי אפשר להם להיות חיים וניזונים בלתי כח החיוני ונפש החיים אשר בלב משכנה וכן כי הרב האלקי כמוהר"ר יצחק לוריא צוק"ל אשר רוח אלקים דיבר בו הסכים למה שהוא מפורסם לכל אנשי העולם שהלב הוא משכן לנפש החיונית והוא המת באחרונה אחרי מיתת כל האברים הרחוקים והקרובים אליו, וכך הוא היוצא מדברי הזוהר שאי אפשר לכל האברים שבגוף להיות חיים אפילו רגע אחת בלי לב, אלא ימנע מציאותם עיי"ש. (ח) ונסכם דברינו בזה בדברי הגרי"ש נאטאנזאהן ז"ל בספרו דברי שאול על יו"ד סי' שצ"ד (שציינתו ג"כ בספרנו

שם) שהחרה החזיק בדבריהם של קודמיו הח"צ והח"ס ז"ל, וכותב שברור כשמש שכל שאנו רואים שהוא מת ואין בו נשמת - אף ואינו דפק על הלב, שזה הסימן של חיות כמבואר ביומא, והרופא מעיד על כך, אינו חי עוד, דע"כ בטל חיות הלב, וכל שהלב מת א"א בשו"א לחיות בלי לב חי, ובהעדר הלב יעדר החיים. ולכן יש לו דין מת לכל דבר ע"ש. הדברי שאול אמנם מזכיר בדבריו שם גם זאת, שכבר נודע שיש מין עילוף הנדמה למת גמור ובטל ממנו כל החושים, ובודאי שצריכים ליהרר ולהבחין בזה עד מאד. אך כותב שם גם זאת, שהרופא המשכיל יודע לבקש אם חי אם מת הוא ע"ש. ומזה, דעל אחת כמה שהרופאים יודעים להבחין בזה בימינו עתה שבידם כל המכשירים הכי חדישים שבאמצעותם יכולים לעמוד על המבחן הברור אם אמנם לפנינו כבר הפסקה החלטית של הנשימה ושל פעימת הלב שהוא המות ההחלטי. יה"ר שמלכו של עולם הממית ומחיה יצמיח לנו במהרה ישועה, יזכרנו לחיים ויכתבנו בספר החיים, ויקיצו וירננו שוכני עפר, ויאמר כל אשר נשמה באפו ד' אלקים מלך ומלכותו בכל משלה.